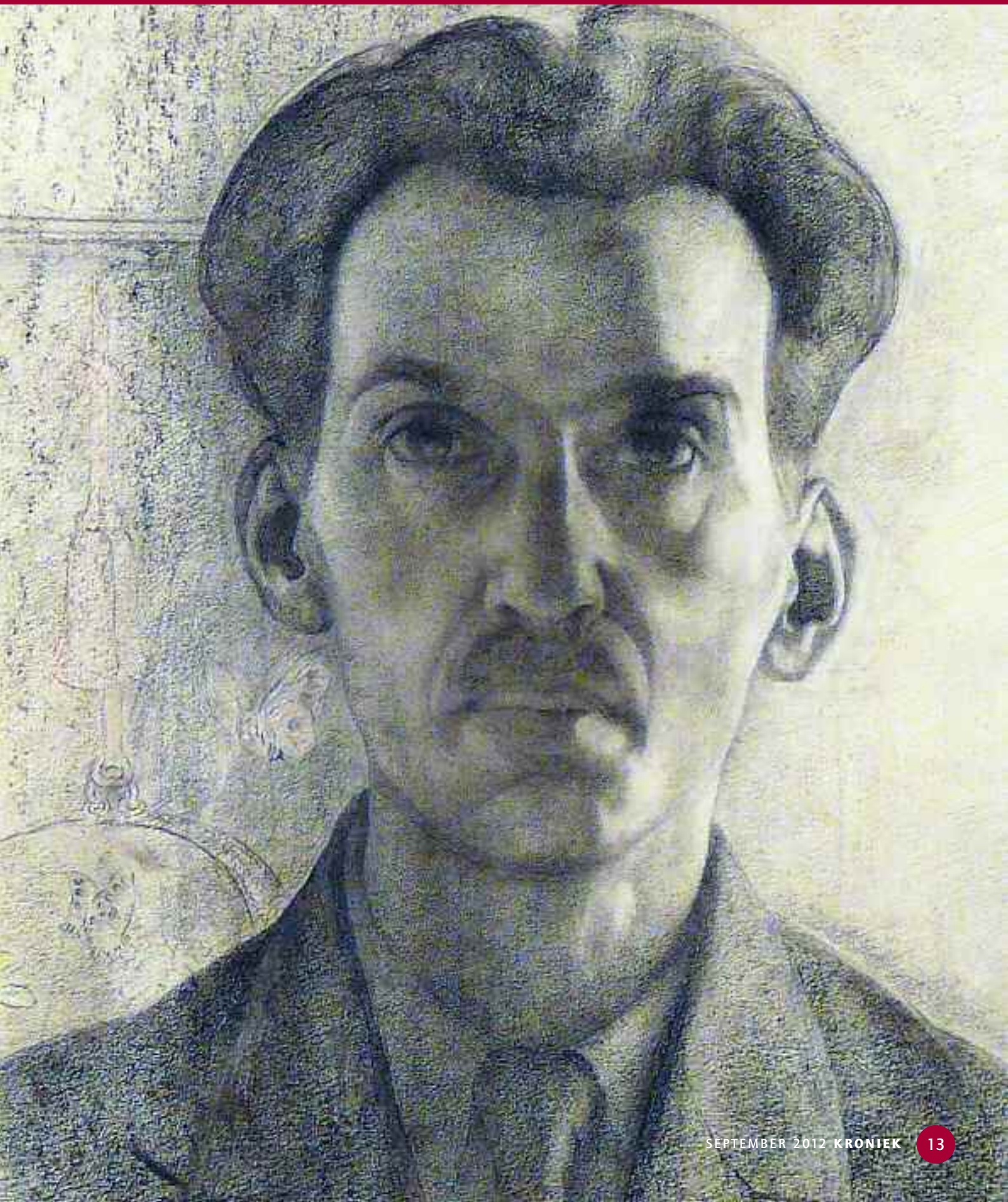

JAN HENDRIK PENNINGS (1898-1982)

Een eigenzinnige dromer

TENTOONSTELLING MUSEUM FLEHITE 8 SEPTEMBER – 11 NOVEMBER

Museum Flehite kreeg enkele jaren geleden een collectie schilderijen, tekeningen en etsen van de Amersfoortse kunstenaar **JAN PENNING**S. Een selectie is nu te zien in een kleine tentoonstelling, want hij verdient meer aandacht dan hij gekregen heeft.

door **MARJAN DE MAN**

In Lebak op Java begint op 8 augustus 1898 het leven van Jan Hendrik Pennings, als zoon van de nederlands hervormde zendeling Anton Adriaan Pennings en zijn vrouw Jeanne Dijkman. De zeer gedreven jonge zendeling maakt tekeningen van Lebak en Rangkasbitong, maar ook lange verzen, waarin hij zijn missie verwoordt:

*'k Weet niet waarheen Uw weg mij leidt;
'k Weet niet de plaats, waarheen 'k moet trekken
De plaats, die Gij mij hebt bereid
Om geestlijk dooden op te wekken.*

Plotseling sterft Anton Pennings. Is het cholera of vergiftiging door de mohammedanen? Vlak na het overlijden heeft Jeanne een bijzondere ervaring. In een brief schrijft zij: "t Is of ik de hand van de Heiland voel en of Zijn stem mij beroept. Mijn kind, Ik blijf bij je en zal je helpen.' Op 27 augustus vertrekt Jeanne Pennings met haar kinderen op de mailstomer *Salak* naar Nederland.

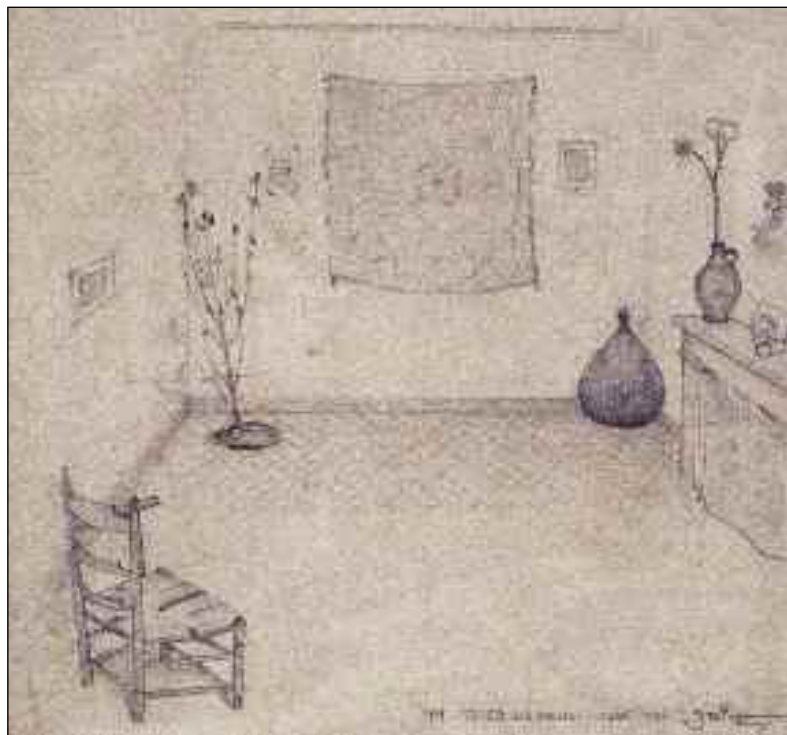
DROMERTJE

Het overlijden van zijn vader en de gewaarwording van zijn moeder maken grote indruk op de bijna vierjarige Jan. Zijn hele leven lang probeert hij het wezen van de dingen te vatten in zijn werk, maar hij leeft in zijn eigen wereld. Zijn vrouw Wil schrijft uitvoerig in een schriftje:

Zelfportret. Potlood, circa 1940.

M'n atelier, Les Angles.
Potlood, 1922 (foto: Tim Koster, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed).

'De eerste jaren op de lagere school vielen voor de kleine Jan Hendrik niet mee – hij was een dromertje ... Wat hij wel heerlijk vond was de tekenles. ... Na de lagere school volgde de HBS-tijd en daarna één jaar Tekennormaalschool. Maar och, eerst ging het goed, maar zo langzamerhand kwam de strijd met de leerkrachten – Jan zag het allemaal anders, al dat statische en dooie van de dingen, zoals voorgesteld als stillevens, zag hij glanzen en leven. In ieder ding was leven en dat trachtte hij weer te geven. Al met al: 't ging niet op de Tekennormaalschool. ... Hij werd er ziek van en moest een jaar naar het sanatorium en dat bracht de oplossing. Geen naar school gaan meer, maar rustig thuis bij moeder blijven. Altijd was hij bezig, tekenen, schilderen.'

EERSTE TEKENWERK

Een van zijn docenten van de Rijksnormaalschool bezorgt hem een baan als anatomisch tekenaar bij professor Kohlbrugge aan de Universiteit Utrecht. Het gebouw staat dicht bij de begraafplaats in Utrecht en in de pauze ziet Pennings de lijkstaties aan komen hobbelen, twee met zwarte gewaad omklede paarden en op de bok de *palfrenier* (koetsierhelper) in zwart met glimmende tressen. Hij vereeuwigd ze in een potlood- en inkttekening. Dan breekt de Eerste Wereldoorlog uit en gaat Jan kortstondig in dienst. Na een maand wordt hij afgekeurd en uiteindelijk belandt hij bij een tante in Driebergen; enkele schetsjes van de omgeving zijn bewaard gebleven. Omdat het eten schaars wordt vertrekt hij naar Oom Cor in Drempt, die daar evangelist is en hem voor de honger spaart. Op de schetsen uit Drempt staan verwijzingen naar de voedselschaarste.

ONTDEKT

Op zaterdag 27 november 1920 verschijnt in de avondeditie van de *Nieuwe Rotterdamse Courant* een vaste rubriek over de tentoonstellingen bij Unger en Van Mens, de fameuze Rotterdamse kunsthandel. Daar, tussen de werken van Breitner en Israëls, valt de recensent iets anders op:

'Nu nog slechts even de aandacht gevestigd op het werk van een beginnend kunstenaar, een bescheiden werker, een dromer, gelijk Mankes was een streng aanvoeler van de vormen, van de kleurvlakken, gelijk Wittenberg is; een innig bewonderaar van het schoone, doch één bij wie dit alles nog slechts in wording is. Iemand echter die het verdient aangemoedigd te worden en die voor alles de gelijke leiding behoeft. Het is de jonge J.H. Pennings uit

Utrecht, van wien de kunsthandel een wit konijn en gele Oost Indische kersbloemen laat zien.'

Het is daags na het overlijden van de jonge Mankes, dat Unger alle schilderijtjes van Jan Pennings opkoopt. Hij wil graag dat hij met die witjes verder gaat. Maar juist dat stuit Jan tegen de borst. Hij denkt er niet aan zich vast te leggen op een bepaald genre. Als hij ontdekt dat hij met zwart krijt meer bereikt kiest hij daarvoor.

WILLEM HUSSEM

Om Jan Pennings in het vizier te houden komt Dolf Unger met een verrassend plan. De jonge notariszoon Willem Hussem (1900-1974) zoekt iemand als begeleider voor een reis van een klein jaar naar Frankrijk. Hussem wil niets liever dan kunstenaar worden, maar heeft voortijdig de Academie voor Beeldende Kunsten verlaten. Het is voor Unger eenvoudig om deze twee jonge maar eigenwijze talenten aan elkaar te verbinden. Twee kna-

Boven: *Willy Pennings-Dillen. Potlood, 1948.*

Links: *Stilleven met potten en ketel. Potlood, z.j.*

Deze expositie is een 'welwillendheid der firma', aldus de recensent. En nog in 1944 bespreekt Cornelis Veth het werk van Pennings dat bij Unger hangt vol lof in *De Telegraaf*.

WILLY DILLEN

Na de terugkeer uit Frankrijk verandert het leven van Jan Pennings drastisch. In 1924 sterft zijn moeder, waarna Jan tenslotte een kamer krijgt bij de familie Bosshardt in Utrecht. De bekende majoor Alida Bosshardt vertelt in een biografie: '[Toen] kwam er nog een pleegbroer in huis, Jan Pennings, die vijftien jaar ouder was dan ik. ... Eigenlijk wilde hij graag naar de kunstacademie; hij vond namelijk dat hij erg goed kon schilderen, hoewel ik zijn werk altijd een beetje vaag heb gevonden. ... Mijn vader vond schilderen geen vak, dus Jan kreeg geen toestemming om naar de kunstacademie te gaan. Nu was Jan ook vrij muzikaal; daarom mocht hij wel naar het conservatorium om viool te studeren; dat was goedkoper dan piano. Hij gaf onder anderen vioolles aan Willy Dillen, op wie hij erg verliefd werd. Mede dankzij Willy Dillen kreeg mijn leven een geheel andere wending. Willy was, toen ze nog in Utrecht woonde, heilssoldate bij het Leger des Heils. Jan, verliefd als hij was, ging regelmatig met haar mee naar de openluchtsamenkomsten op het Janskerkhof. Op een dag was hij ziek en vroeg Willy of ik zin had om mee te gaan. Ik was toen achttien jaar. Wat

pen die elke opleiding schuwen en zelf op zoek willen naar hun kunstenaarschap. Ze vertrekken met de morele steun van zijn moeder en de financiële van zijn vader (er was zelfs een huishoudster aangesteld).

De samenwerking tussen Pennings en Unger houdt ook na het Franse avontuur stand en duurt tenminste vierentwintig jaar, tot het overlijden van Unger. In 1927 wordt in dezelfde Rotterdamse krant nogmaals het werk van Jan Pennings gesignaleerd bij Unger en Van Mens.

Drempel. Potlood, 1915.

ik op die samenkomst hoorde, sprak me meteen aan: ik kwam dolenthousiast thuis.'

In 1931 trouwen Jan en Willy in Utrecht. Er volgt een moeizame tijd, waarin het echtpaar talloze keren in aren moede verhuist. Kinderen worden geboren en af en toe wordt er een schilderijtje verkocht om van te leven. Het gezin verhuist in 1939 naar de Anton Mauvestraat 20 in het Vermeerkwartier van Amersfoort.

AMERSFOORTS KUNSTENAARS GILDE

Het is collega en vriend Dick van Luyn (1896-1981) die Jan Pennings al eerder heeft verleid om lid te worden van het Amersfoorts Kunstenaars Gilde. Hoewel dit onlogisch

lijkt is het in feite een voor de hand liggende keuze. Het AKG biedt de kunstenaar in nood talloze voordelen. Niet alleen worden er exposities voor de 'werkende' leden georganiseerd, waardoor zij naamsbekendheid krijgen, ook kunnen zij bijvoorbeeld goedkoop verf inkopen. Werkende leden houden bovendien demonstraties. Het is voor de autodidact Pennings prettig om in contact te komen met vakgenoten, al is hij geen gezelligheidsmens.

ONDERDUIKERS

Al snel breekt de Tweede Wereldoorlog uit en worden kunstenaars verplicht zich aan te melden bij de Cultuurkamer. Veel AKG-leden weigeren om zich aan te melden, waardoor er voor hen geen mogelijkheid meer is om deel te nemen aan exposities.

Willy Pennings wordt secretaresse van August Brester, de directeur van ziekenhuis De Lichtenberg. Zij is zo betrok-

Boven: *Zieke dochter Hansje*. Olieverf op doek, circa 1942.

Links: *Jakob Nieweg*. *Potlood*, 1949.

ken bij de distributie van het voedsel. Dit komt goed van pas: het gezin neemt Joodse onderduikers in huis, die gevoed worden met het eten dat na het overlijden van patiënten overblijft. Dochter Hansje Pennings: 'Moeder had contacten met de Ondergrondse. Het was een buitengewoon dappere daad van moeder om onderduikers in huis te nemen, aangezien er om ons heen allemaal NSB-ers woonden.'

NA DE OORLOG

Na de oorlog leert Jan Pennings thuis etsen en litho's maken van Dick van Luyn. Ook Jan Wittenberg helpt hem. Ze zijn allen lid van het AKG, een afkorting die nu staat voor Amersfoorts Kunstenaars Genootschap. Wittenberg steunt Pennings ook als lid van de Commissie van Bijstand van de Vereniging tot Bevordering van de Grafische Kunst 'De Grafische'.

Door het lidmaatschap van het AKG maakt Pennings ook kennis met een bestuurslid, de Amersfoortse kunstenaar Jakob Nieweg (1877-1955). Ook Nieweg is autodidact; door zelfstudie en hard werken heeft hij een goede plek in de Amersfoortse kunstgeschiedenis verworven. Nieweg woont vlak naast Brester. Hij wordt Pennings dierbaar. Pennings maakt in 1949 een portret van Nieweg.

VERGETEN

Wanneer dochter Willy rond haar negentiende begint met haar weefatelier *Saligh Weven* (religieuze kleden) gaan vader en dochter samen exposeren. Het werk van Jan blijft al die jaren onveranderd; soms voegt hij wat zachte kleuren toe aan de zwart-wittekeningen. Misschien is dat de reden dat Jan relatief onbekend blijft in de kunstwereld. Pas nu is er gelegenheid voor een herontdekking.

In de tentoonstellingsperiode verkoopt het museum de dubbele etsen. De opbrengst is voor het beheer van de collectie-Pennings.

Marjan de Man is kunsthistoricus en gastconservator van Museum Flehite.